

Питання 29. Відновлення класичного університету в Києві у довоєнний період(1933-1941pp).

10 березня 1933 р. РНК УРСР у Харкові ухвалює постанову "Про організацію на Україні державних університетів" Виконуючи цю постанову у Києві на базі фізико-хімічних інститутів та інститутів профосвіти фактично був відновлений класичний університет.

В СРСР існував типовий статут університетів з 1934 р. На основі його 17 серпня 1939 р. був затверджений статут для Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Він визначав цілі, завдання та структуру закладу, окреслював права й обов'язки студентів і викладачів. У першому розділі "Цілі та завдання" йшлося про те, що університет "має своєю метою підготовку кадрів, здатних оволодіти передовою наукою і технікою, озброєних знаннями наукового соціалізму, готових захищати радянську Батьківщину і безмежно відданих справі побудови комуністичного суспільства".

Структура університету відповідала вимогам часу. Університет очолював ректор (першим ректором відновленого ун-ту призначили Д. Мельникова). За ці передвоєнні роки було сім ректорів. З'явилися посади секретаря партійного комітету – Г. Грішпун і секретаря комсомольського комітету – історик Олександр Маркевича.

Структура університету не була постійною. Відкривалися одні факультети, або їх об'єднували з іншими. Така ж процедура стосувалася й кафедр. В університеті існували шість факультетів: фізико-математичний, природничий, хімічний, географічний, філософсько-історичний і літературно-лінгвістичний й кафедри, лабораторії, навчальні кабінети. У 1937 р. був відкритий факультет іноземних мов, пізніше перейменований у факультет західних мов і літератур. У 1938 р. з'явився самостійний історичний факультет. Факультети управлялися деканами, які разом із завідувачами кафедр відповідали за виконання навчальних планів і програм, організацією перевірки знань студентів, складання розкладу роботи. При факультетах діяли підготовчі денні, вечірні й заочні відділення.

Матеріально-технічне забезпечення факультету, як і університету було надзвичайно скрутним. Навчальні корпуси, гуртожитки біля 50 років не ремонтувалися, в кімнатах були відсутні найнеобхідніші предмети – тумбочки, часто – освітлення тощо. Лабораторне обладнання застаріле, бібліотечний фонд не достатній. Тільки у 1940 р. університет побудував нове приміщення, куди перебралися історики і філологи, де крім кафедр розпочав облаштовуватися нумізматичний кабінет.

Основою відновленого університету були шість факультетів: фізико-математичний, природничий, хімічний, географічний, філософсько-історичний та літературно-лінгвістичний. Факультетами керували декани, запропонованих із професорів, якого затверджували Нарком освіти за представленням ректора. Декан керував навчальною і науковою роботою

факультету і кафедр. Відкривається кафедра військової підготовки і фізичного виховання. У зв'язку з ліквідацією історичних і філологічних факультетів у Дніпропетровському і Харківському університетах у 1935 р. у Київському державному університеті відкриваються історичний та філологічні факультети. Наш виш був не готовий прийняти велику кількість студентів істориків і мовознавців, була відсутня матеріальна й побутова основа життя й навчання в КДУ.

Наступною ланкою у структурі КДУ ім. Т. Г. Шевченка були кафедри, які очолювалися завідувачами. Робітничі факультети були основними постачальниками студентів. Ті ж місця які не були зайняті робфаківцями на них оголошувався конкурс. Викладання предметів відбувалося під суворим наглядом керівництва університету і відповідних каральних структур. Програми часто змінювалися, особливо тоді, коли її автор попадав під нагляд, або був "вичищений" як ворог народу. Особливою пильною увагою користувалися програми філологів та літературознавців (проф. "ідеолог націонал-фашизму" М. К. Зеров, доц. Л. І. Білозер) та істориків, зокрема завідувача кафедри історії України І. Ф. Слизького (в минулому троцькіста), який не виявляв принципового ставлення до помилок Зерова. Піддавали остракізму й програми навчальних курсів. Так, програму з історії України, складену проф., членом партії І. Ф. Слизьким й асистентом П. Лавровим отримала негативний відгук, у зв'язку з неясними пояснювальними виразами, головною помилкою укладачів була відсутність у вступній частині наголосу на зв'язку української історії з російською, подана література раніше "засуджена". Відсутньою була навчальна програма на кафедрі історії ВКПб). Так, студенти 4-го курсу економічного відділення історичного факультету в грудні 1933 р. відзначали – "Наш курс і досі не забезпечено робочими програмами". Студенти-історики не мали спеціальної навчальної літератури, багато якої вилучалися як шкідливі. Викладання обов'язкових історичних дисциплін і виховання студентства проводилося завдяки насиченості підручників цитатами К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна та Й. Сталіна. Щоб зменшити вплив вітчизняної історії на ці процеси на історичному факультеті 1933–1941 рр. предмет історії України був замінений історією народів СРСР. Про спланований механізм репресій проти викладачів, аспірантів та студентів КДУ у ці роки писав К. Г. Довгань. Це було продовженням антинародної політики Москви проти українського народу розпочату ще у 20-х років ХХ ст., а в 30-х роках він набув тотального характеру У 1933 р. розпочалася чистка партії в КДУ, а в 1937 р. набирає тотального характеру. За ці роки, за підрахунками К. Г. Довганя від репресій постраждало 80% студентів і професорсько-викладацького складу.

Складні умови розвитку КДУ ім. Т. Г. Шевченка у 1933–1941 рр. відбувалися в утарі військових приготувань до війни у Європі, слабким матеріально-технічним забезпеченням, систематичним фізичним знищенням професорсько-викладацької корпорації впливав на розвиток наукових студій, зокрема й істориків. Кафедри історичного факультету, зокрема кафедра історії

України у 1940 р. звітувала, що кілька статей підготував доцент П. А. Лавров та О. П. Оглоблін, кілька незакінчених статей підготували аспіранти І. Л. Великий та В. П. Козинець. Так, у звіті кафедри середніх віків записано, що наукових досліджень мало, оскільки й членів кафедри обмаль. Було названо тут три статті проф. Л. М. Беркута та статті аспірантів О. С. Мінського та С. І. Ойгенбліка. Кафедра нової історії хвасталася, що три члена кафедри із чотирьох були захищені та "ведуть наукову роботу", яка гальмується відсутністю іноземної літератури в бібліотеці університету, гальмує наукову працю викладачів коротко термінові відради до архівів Москви й Ленінграду.

У пропаганді наукових знань з різних проблем вітчизняної та всесвітньої історії мали періодичні видання історичного факультету. В 1940 року вийшов перший том "Трудов исторического факультета" за редакцією І. Д. Мельникова. У збірнику було 9 розвідок-статей і одна бібліографічна інформація. Під № 3 була стаття, автора і її назву у змісті замалювали чорнилом, а текст вилучили із збірника. Напевне то була праця "ворога" радянського режиму. Не зрозуміло в якому році він був опублікований чи в 1939 чи в 1940. За змістом він увібрав у себе статті з історії України та всесвітньої.

Політичний терор в країні, кілька разові у місяць студентські політичні заходи з метою "проробки" викладачів: "Зерова, Калиновича, Синявського", згадував студент філологічного факультету А. Шпрот, не сприяли дослідженню проблем історичних наук. Студент згадує, що у 1934 р. до читання курсу історії України запросили читати студента з Інституту червоної професури. Новоспечений "професор" розпочав з критики буржуазної історіографії (Й. Ключевського, М. Карамзіна, М. Грушевського), а далі нічого не міг сказати і розпочав розповідати байки (як Б. Хмельницькому важко жилося, "біднував" без дружини і відібраного шляхтичем Чаплінським Суботова, що він з'явився на Січі у час "революційної ситуації"). Після цієї лекції лектора не стало, а історію України замінили вивченням біографії великого Й. Сталіна. У працях істориків факультету переважали дослідження не концептуальних історичних проблем, а проголошення політичних лозунгів існуючої радянської влади. Студенти і викладачі вишів, надавали університету ознак ідеологічного, а не наукового центру.

Керівництво університету, викладачі розпочали активніше писати й привселюдно захищати кандидатські й докторські дисертації. З 1939 р. радам факультетів університету дозволили проводити прилюдний захист дисертацій, остаточне присудження наукового ступеня відбувалося на науковій раді університету.

Наукова й громадська діяльність викладачів вишу була під пильним наглядом каральних органів радянської влади. Щоб відвести підозру від себе студенти й викладачі брали на себе зобов'язання брати участь в ідеологічних заходах, критикували та викривали своїх колег, публічно визнавати свої провини й ідеологічні помилки.

Зазвичай це не врятовувало викладачів від арештів й слідства, звинувачуванням їх в антидержавній діяльності. В університеті проводили періодичні чистки. Частково звільняли підозрілих, а інші викладачі попадали у чорні списки, проти прізвища писалася рекомендація: "звільнити", "перевірити" ще раз та ін. Марія Казьмирчук привела такий список викладачів гуманітарного циклу. Він дозволяє стверджувати, що на історичному факультеті існували кафедри – загальної, історії СРСР, історії України, всесвітньої історії. На кафедрах відповідно списку працювало: 10, 4, 2, 4 особи. Скажемо із 10 членів кафедри загальної історії: Стаховського (керівника, члена партій з 1930 р.) – залишити; К. Ф. Штеппу (проф., безпартійний, кваліфікований історик, підозрілий) – потребує перевірки; Козубовський (проф., чл. партії, викладач поганий, мав націоналістичні помилки) – необхідно перевірити.

З середини 1930-х років в університеті стали проводити науково-практичні конференції студентів та аспірантів, активно працювали студентські гуртки при кафедрах. На січень 1934 р. була запланована конференція з нагоди 10-річчя з дня смерті В. Леніна. У 1938 р. запланували провести 2-гу конференцію студентів та аспірантів. 16 квітня цього року 90 студентів і 15 викладачів, які обмінялися думками з обраних тем доповідей. З наступного 1939 р. проводять конференцію, присвячену 22-й річниці Великої Жовтневої революції, розбивши секції по факультетам. Дуже урочисто була проведена конференція присвячена Т. Г. Шевченку. З 1935 року координатором студентських конференцій виступило створене Єдине наукове студентське товариство. Друкували свої наукові праці студенти у збірниках "Студентські наукові праці". З важкими потугами студенти проводили польові практики. Так, у листопаді 1939 р. студент IV курсу історичного факультету Л. Я. Бродський взяв участь в археологічній експедиції.

Роки репресій завдали вітчизняній освіті великого удару. Було арештовано, допитано та страчено безліч видатних науковців та знищено молодих спеціалістів, які в майбутньому стали б опорою розвитку науки та освіти. Більшість документів тих років ще досі залишаються засекреченими, а ті, до яких можна вже дістатися, вражають невимовним жахом. Читаючи справи репресованих викладачів, або ж просто документи з короткими повідомленнями про арешти, уявляючи незбагненну логіку репресивного механізму і розумієш, що їхню долю вже не змінити. Моторошні події тих часів назавжди залишатимуться для нас неповними, бо деякі документи та сліди репресивних звірств було знищено, а ще живі жертви або їхні нащадки продовжують мовчати.